

4

Obr. 4. Účastníci semináře se mohli dotknout autentických stavebních konstrukcí a tradičních materiálů a pod vedením štukatéra Jindřicha Krejčího mohli rovněž přiložit ruku k dílu. Foto: Kateřina Macková, 2019.

užití, obnově a adaptaci. Několik domů, které takovou adaptaci v průběhu uplynulých dvaceti let prošly, si účastníci dokonce mohli osobně prohlédnout za doprovodu autorů obnovy (Jaroslava Huňáčka, Marka Štěpána, Jaromíra Homolky, Pavla Držmíška) a zástupce Územního odborného pracoviště NPÚ v Telči, památkového garanta pro Jihlavu Jiřího Neuberta, kteří poskytli účastníkům semináře zasvěcený výklad.

Prohlídky prokázaly proměnu estetiky za posledních 10–15 let (dle subjektivního názoru autorky ve prospěch mladších řešení) a potvrdily tezi o přínosti spolupráce mezi architekty a památkáři, jejímiž plody jsou funkčně vtipná a esteticky kvalitní řešení, nevylučující uplatnění soudobého výrazu při zachování hodnot historického objektu.

Diskuse o možnostech obnovy a adaptace zároveň ukázala, že dvorana, kruciólní prvek jihlavských domů, je výrazně limitujícím faktorem – nesnadno využitelným, nákladně vytopitelným a těžko udržovatelným prostorem, zaujímajícím přibližně třetinu plochy domu. Další omezení přináší výrazně hloubková dispozice domů, která odpovídá typické středověké parcelaci obecně, v Jihlavě je však proti příkladům jiných měst ještě o něco výraznější. Komplikuje komerční či jiné efektivní využití přízemních prostor s ohledem na potřebu průchodu k zadním traktům

domů. Předělení hloubkovou příčkou, řešení časté v minulosti i dnes, má na charakter přízemních prostor značně neblahý vliv.

Z podkladů, které mohli účastníci i během krátkého semináře získat, je zřejmé, že návratnost investic není a nemůže být hlavní motivací k památkově citlivé a architektonicky kvalitní obnově domů a do hry musí vstoupit vědomí vyššího zájmu v boji za udržení našeho kulturního dědictví.

Intenzivní intelektuální aktivity, realizované formou přednášek a exkurzí, byly pak vyváženy ještě praktickými dílnami, které spočívaly v zapojení účastníků do odstraňování druhotných povrchových úprav dvorany domu č. p. 28 v ulici Matky Boží, jenž právě prochází citlivou postupnou obnovou.

Seminář *Jihlavské renesanční domy a specifika jejich památkové obnovy* byl další z řady vzdělávacích akcí určených zaměstnancům Národního památkového ústavu v rámci *Projektu Odborné vzdělávání pracovníků NPÚ jako nástroj pro zvýšení efektivnosti a péče o kulturní dědictví ČR*. Jeho cílem je další odborné vzdělávání zaměstnanců NPÚ zaměřené zejména na prohloubení jejich odborných znalostí a rozvoj interpersonálních dovedností pro zvýšení kvality výkonu památkové péče.¹³ Je proto skvělé, že se zaměstnanci NPÚ dočkali vzdělávacího programu koncipovaného podle jejich potřeb a zohledňujícího úroveň jejich odborných kompetencí.¹⁴

Jana TICHÁ; Martin PÁCAL

■ Poznámky

13 Přestože se jednotlivé programy liší svým charakterem, tématem, časovou dotací i kapacitou, lze očekávat další zajímavá a přínosná setkání.

14 Více informací je průběžně k dispozici na intranetu NPÚ ve složce Dokumenty – Projekt vzdělávání a v Newsletteru, k jehož odběru se lze přihlásit odesláním emailu na adresu: projektvzdelavani@npu.cz.

Tovární komíny. Pády ikon průmyslového věku

VONKA, Martin; HORÁČEK, Michal. *Tovární komíny. Pády ikon průmyslového věku*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, 2018. ISBN 978-80-01-06407-8.

Utěšeně se rozrůstající knihovna tuzemských publikací v oboru průmyslového dědictví získala nový přírůstek. Publikace pochází z pera dvou mladých autorů, řešitelů projektu Ministerstva kultury ČR NAKI II – *Dokumentace, evidence, prezentace a návrhy konverzí továrních komínů jako ohrožené skupiny památek průmyslového dědictví na území České republiky*. Prvý z nich, větry v komínových výšinách ošlehaný Martin Vonka, stál i za předcházejícími (a vůbec prvními) publikacemi, které se u nás továrními komíny zabývaly.¹ Druhý z autorů, Michal Horáček, na sebe před nedávnem upozornil pozoruhodnou publikací o industriálním dědictví Benešova.² Jak stránky knihy ukazují, spolupráce stavebního inženýra s historikem hospodářských a sociálních dějin se ukázala být pro zvolené téma výtečnou volbou.

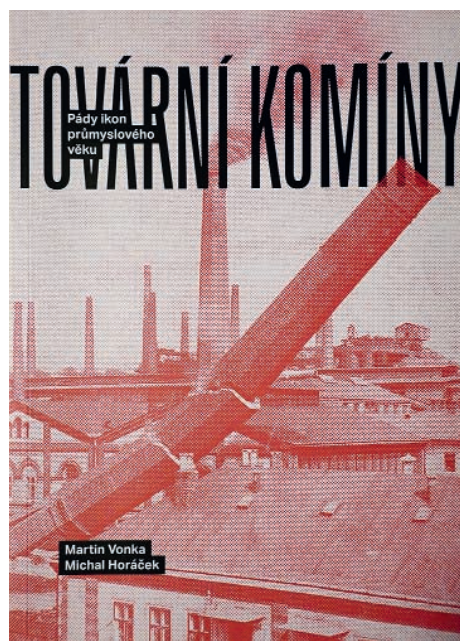
V nové knize se badatelé zaměřili výhradně na zánik továrních komínů, avšak v širších souvislostech. Ostatně právě důraz na kontext, komplexnost a symboliku je jedním z příznačných motivů jejich výzkumu. Sami k tomu v úvodu své práce poznamenávají: „Chybí kontext vědomí, že komíny nejsou jen uměleckými díly (často ostatně bez konkrétních architektonických znaků, díky kterým by tak mohly být primárně chápány) ani čistě technickými stavbami, ale zejména právě ikonickými symboly.“ Tímto prizmatem jsou také vertikály komínů v knize nazírány. Získaný obraz vydatně dokresluje hojně citace z dobového tisku a literatury, dodávající mu živých barev. Kniha je zaměřena zejména na zděné komíny, které tvoří nejstarší a také nejvíce ohroženou skupinu těchto staveb. Čtenáře možná překvapí, že poslední zděný komín u nás postavili pracovníci národního podniku Teplotechna v roce 1984 v domálickém pivovaru. Dožil se pouhých 20 let, poté se proměnil zpět v cihly a sutiny.

Publikace je přehledně členěna na sevřené tematické kapitoly. Po úvodu následuje přehled pramenů a literatury k tématu zániku komínů, samozřejmě

■ Poznámky

1 Martin Vonka, *Tovární komíny. Funkce, konstrukce, architektura*, Praha 2014. Dále Martin Vonka – Robert Kořínek, *Komínové vodojemy. Funkce, konstrukce, architektura*, Praha 2015. – Martin Vonka et al., *Komínové vodojemy. Situace, hodnoty, možnosti*, Praha 2015.

2 Michal Horáček, *Benešov technický a industriální*, Benešov 2017.

včetně zahraničních. Zajímavé úvahy přináší kapitola *Komíny jako symbol a součást industriálního dědictví*. Výmluvné v rozdílu vnímání továrních komínů jsou dva autoři uváděné citáty, jež od sebe dělí jedno století. František Klokner v nich roku 1906 viděl „svědky naší průmyslové podnikavosti, našeho blahobytu“, zatímco Kutnohorský deník v roce 2008 na svých stránkách ústy redaktorky Koděrové hlásal: „*Městu svítla naděje, že se zbaví ohybné vady na kráse panoramu* (sic).“ Ale abychom byli spravedliví, ani před sto lety nebyly komíny vnímány zdaleka jen pozitivně. Ostatně své by o tom mohl vyprávět tovární komín Odkolkova mlýna, stojící do roku 1896 na pražské Kampě, který by ani dnes nenalezl coby součást panoramatu Malé Strany a Hradčan mnoho zastánců.

Další kapitola se zabývá souvislostmi demolice a důvody bourání v minulosti a dnes. Zdůrazňuje motiv práce jako jedné z určujících hodnot průmyslového dědictví. Vysoce kvalifikovaná práce totiž stála nejen u zrodu komínů, ale stála a stojí také za jejich skolem. Autoři tak vzdávají hold stělmistrům, přičemž nejednoho ze čtenářů asi překvapí, že v České republice se dnes odstřelem továrních komínů zabývá pouze pět mužů tohoto řemesla. Způsobům, jak se komíny „kácí“, se věnuje následující kapitola: jde o ubourávání ručně shora, podkopání ve směru pádu a konečně odstřel. Ten je dnes vizuálně nejatraktivnější, avšak v minulosti se za „nejúčinnější, nejvíce obdivovaný a také nejsmělejší způsob“ považovalo „svalování čili porážení“ komínů na určené místo. Ne nadarmo se hovoří o kácení komínu, postup skutečně připomínal kácení stromů. Nejprve se vybouřovalo zdivo podstavce na straně, kam měl komín padnout, po dosažení poloviny profilu komína se začala z druhé strany pilou prořezávat

spára. Jiný, a mezi vždy početným obecnstvem nejoblíbenější, způsob představovalo užití dřevěných vzpěr ve vybouřávaném otvoru, které se následně spolu s dalšími příhodnými materiály polily hořlavinou, komín si naposledy zakouřil, vzpěry povolily a pak padl.

Komíny v horších případech padaly i neplánovaně, ať už při stavbě, nebo během provozu. Tomu se autoři věnují v další kapitole. Jedna z takových nehod, ke které došlo 23. května 1899 v Nebočadech u Děčína, kde se těsně před dokončením zřítíl 49 metrů vysoký komín, vedla ke zpřísnění předpisů pro stavbu, kolaudace a provoz komínů, jež začaly v monarchii platit od let 1901–1902. Text je doplněn také případy těchto často tragických událostí z ciziny.

Následující tři kapitoly – *Nejvyšší komíny*; *Komíny v zajímavých stavebně-historických souvislostech*; *Ztráty posledních let* – jsou tvořeny kartami konkrétních komínů se stručnými úvody k jednotlivým tématům. S ohledem na výšky dosahované v následujících desetiletích je zajímavé, že z dnešního pohledu „pouhých“ 58 metrů vysoký komín, postavený v Liebiegově textilní továrně v Liberci roku 1867, se patnáct let pyšnil titulem nejvyššího komínu v Čechách. Ličení sporu mezi mladoboleslavskými měšťany a Ignazem Ledererem, majitelem „metly města Mladá Boleslav“, lihovaru, chemičky a továrny na umělá hnojiva, náleží k nejpoutavějším místům knihy. Autoři nám také prozrazují, že stometrové výšky u nás dosáhl jako první komín papírny v Plzni, a to v roce 1920. V rychlém sledu následovaly elektrárny v Ervénicích a Trutnově-Poříčí, avšak primát mezi zděnými komíny si nakonec připsala ikonická elektrárna společnosti ESSO v Kolíně, jejíž komín se vyšplhal do výšky 120 metrů. Stalo se tak roku 1931 a i přes snížení komínu o tři metry jej elektrárna drží dosud. Proti železobetonovým komínům budovaným ve druhé polovině 20. století je to však trpaslík. Roku 1953 jej překonal komín v gottwaldovském Svitě „jen“ o 20 metrů, avšak již roku 1964 padla meta dvou set metrů (elektrárny Ledvice a Vřesová), tři set metrů pak dosáhly komíny elektráren v Tušimicích (1972, zbourán 2012), Chvaleticích (1975) a Pruněvově (1980).

Komíny v zajímavých souvislostech nám představují jak unikátní stavební technologie (pěchování betonu mezi keramické tvarovky v roce 1900 ve Vejprtech či dutostěnné žebrované komíny, užívané zejména v cihelnách), tak z dnešního pohledu brutální intervence, jakou byl například komín postavený před barokní průčelí kladrubského kláštera.

V kapitole *Ztráty posledních let* jsou představeny hodnotné komíny zániklé v nedávné době. Alarmujícím faktem, na který autoři upozorňují, je, že za těmito ztrátami nestojí pouze soukromí vlastníci, ale také místní samosprávy. Ukázkovým příkladem je zbytečná demolice komína v cukrovaru v Lenešicích (2013), na druhé straně jsou vyzdvíženy osvědčené

obce, jako Břasy nebo Strupčice, které se o své komíny vzorně starají. Prohrou památkové péče se ukázalo být neprohlášení kulturní památkou a následná demolice unikátního komína s vodojemem z roku 1907 v Olšanských papírnách (2016). Kardinálním selháním samosprávy, ale také státní správy na úseku územního plánování a stavebního řádu se stala demolice přádelny Cichorius & Co. v Chrastavě v roce 2018, se kterou padl také 50 metrů vysoký komín z roku 1893. I přes protesty místních obyvatel totiž vyrostla na místě továrny v intravilánu obce obludná montovaná hala.

Poslední kapitola, nazvaná výmluvně *Když nebudou, tak co s ní?*, hraje na veselejší notu. Vonka s Horáčkem ukazují na řadě příkladů z jiných států Evropské unie, zejména pak ze Španělska a Nizozemska, jak lze komíny úspěšně nejen opravit, ale zejména nalézt pro ně novou náplň, jak mohou být důležité pro identitu místa a jak si takových staveb tamní obyvatelé váží. V této souvislosti zaslouží zmínit, že zatímco v Nizozemsku dosud stojí zhruba 600 až 700 zděných komínů, u nás je jich i po ztrátách posledních let zaznamenáno 3 400. Lze očekávat, že i u nás se názor na užitečnost továrních komínů změní, až jich budeme mít o tolik méně?

Za stručným závěrem knihy následují jmenný, místní a věcný rejstřík, seznam pramenů, literatury a internetových odkazů, seznam vyobrazení, terminologický slovníček a resumé v anglickém, německém, španělském, nizozemském, ruském a francouzském jazyce.

Česká odborná i laická čtenářská obec má k dispozici velmi kvalitní publikaci, která prozrazuje poctivou, zevrubnou práci na tématu. Čtenáře potěší, a to i přes enormní množství čísel, údajů a dat, čtivý, svižný a kultivovaný styl. Práci s knihou usnadní rejstříky, výtečným doplňkem je terminologický slovníček. U záznamů-karet jednotlivých komínů lze kvitovat souhrnné uvedení zdrojů, čímž se autoři vyhnuli přehlcní textu poznámkovým aparátem. K pozitivům formy lze řadit příjemnou, dýchající a přehlednou grafiku s množstvím dobových fotografií, úměrný rozsah či praktické chlopně – záložky s mapou. V době naprosté dominance angličtiny je milou výstředností vícejazyčné resumé, které neopomíjí nejen ruštinu, ale ve své mateřštině si je přečte jak Holanďan, tak Španěl či Latinoameričan. Proč právě tyto jazyky, je nasnadě. Vytknout lze pouze naprosté marginálie – snad až příliš úzkostlivě překombinovaný, a tím nepřehledný způsob citací archivů v seznamu zdrojů, a pak také věc, která je spíše otázkou jazykového vkusu. Oči a uši drásající skloňování „v (z) Chemnitzu“ je sice gramaticky možné, ale dokud nebudeme jezdit do Dresdenu a Münchenu, bude Saská Kamenice znít v českém textu o poznání liběji.

Petr FREIWILLIG